

”וּתְקַעְתֶּם בַּחֲצֹצְרוֹת... וְהָיוּ לָכֶם לְזִכְרוֹן”

ראש הישיבה, הרב יואל מנוביץ'

היה היה איש, חצוצרן, מהמשוררים,
וילך האיש מבית לוי וייקח בידו החצוצרה, ותהי לו לכלי שרת -
באירועים, במועדים, בשמחות, בהילולות ובטקסים.
גם בפורעניות הריע, גם בתפילות ייבב,
גם פשוטה לפנייה גם לאחריה.

וביום שמחת ליבו ויובלו, הפליא בניגון מזהלות חתנים,
ובנשיפות מכוונות שורר ליוצר האדם והפציר בניין עדי עד.

וחלום בלבבו -
לשמש בחצוצרה בבית הגדול,
על עולותיכם ועל זבחי שלמיכם לזיכרון לפני ה' אֱלֹהֵיכֶם.

וכשנמתחה מידת הדין במרום,
יצאו הוא וחצוצרתו להריע על הצר הצורה.
ובשאון הקרב,
עת הוצת הלהב על המזבח,
נתאוה ריבון העולם לתרועעת הלוי,
ועלה הוא וכלי הקודש בידו לעולה ולזבח,
ויהי הוא, לזיכרון לפני ה'.

לעילוי נשמת עלם חמודות, ישי אליקים אורבך בן נעם בן־ציון ואפרת בעלה של
יובל, אהוב למטה ולמעלה.

ראשי פרקים:

הקדמה

המקור בתורה

הגדרת המצווה בספר המצוות

החצוצרות במשנה תורה

הקשיים בהבנת הרמב"ם

תמיהות נוספות

ביאור שיטת הרמב"ם

המצווה בזמן מלחמה

הבנה מחודשת בשיטת הרמב"ם

הקדמה

בפרשת בהעלותך מצווה התורה על עשיית שתי חצוצרות כסף. התורה מפרטת בהרחבה את הזמנים והמצבים השונים בהם יש להשתמש בחצוצרות. למקרא העדה ולמסע המחנות, וכן ביום שמחתכם ובמועדיכם ומאידך גיסא ביום צרתכם.

במהלך הדורות והגליות נדחקה מצווה זו לקרן זוית ולא קוימה בפועל, בדומה למצוות נוספות כגון מצוות המקדש, עבודת הקורבנות ומצוות התלויות במלך או ברוב ישראל. זאת על אף שלכאורה מצוות החצוצרות שונה משאר המצוות הנזכרות, שכן היא אינה תלויה בשיבת רוב ישראל בארץ ולא במלך, ואף לא במקדש, אלא רק בזמן - עת צרה או שעת מלחמה.

מאז שבנו בחסדי המקום לארצנו, מצוות שהופקעו מאיתנו שבות וחוזרות וזוכות לעדנה. כאלה הן למשל מצוות התכלת וזכר להקהל. אבל גם בין המצוות החוזרות ומתחדשות בדורנו נפקד מקומה של מצוות החצוצרות. במאמר זה נבקש להתמקד באופן מסוים של קיום מצוות החצוצרות, במצווה להריע בעת צרה - ובפרט בהבנת שיטת הרמב"ם בעניין זה.

המקור בתורה

המקור הראשוני של מצוות החצוצרות מופיע בספר במדבר (י, א-י):

וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר. עֲשֵׂה לָךְ שְׁתֵּי חֲצוֹצְרוֹת כֶּסֶף מִקְשָׁה תַעֲשֶׂה אֹתָם וְהָיוּ לָךְ לְמִקְרָא הָעֵדָה וְלְמִסְעָה אֶת הַמַּחֲנֹת. וְתִקְעוּ בָהֶן וְנוֹעְדוּ אֵלַיךְ כָּל הָעֵדָה אֶל פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד. וְאִם בָּאֲחַת יִתְקַעוּ וְנוֹעְדוּ אֵלַיךְ הַנְּשִׂאִים רָאשֵׁי אֲלֵפֵי יִשְׂרָאֵל. וְתִקְעֶתֶם תְּרוּעָה וְנִסְעוּ הַמַּחֲנֹת הַחֲנִינִים קִדְמָה. וְתִקְעֶתֶם

תְּרוּעָה שְׁנִית וְנִסְעוּ הַמַּחְנֹת הַחַנִּים תִּימְנָה תְּרוּעָה יִתְקְעוּ לְמִסְעֵיהֶם. וּבְהִקְהִיל אֶת הַקָּהָל תִּתְקְעוּ וְלֹא תִרְיעוּ. וּבְגַי אֶהְרֹן הַכֹּהֲנִים יִתְקְעוּ בַּחצוצרות וְהָיוּ לָכֶם לְחֶקֶת עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם. וְכִי תִבְאוּ מִלְחָמָה בְּאֶרְצְכֶם עַל הַצָּר הַצָּר אֲתֶכֶם וְהִרְעַתְם בַּחצוצרות וְנִכְפַּרְתֶּם לִפְנֵי ה' אֱלֹהֵיכֶם וְנוֹשַׁעְתֶּם מֵאִיְבֵיכֶם. וּבַיּוֹם שֶׁמַּחַתְכֶם וּבְמוֹעֲדֵיכֶם וּבְרֵאשֵׁי חֲדָשֵׁיכֶם וּתְקַעְתֶּם בַּחצוצרות עַל עֲלֹתֵיכֶם וְעַל זִבְחֵי שְׁלָמֵיכֶם וְהָיוּ לָכֶם לְזִכְרוֹן לִפְנֵי אֱלֹהֵיכֶם אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם.

התורה מפרטת חמש מטרות שונות לחצוצרות: א. למקרא העדה; ב. למקרא הנשיאים; ג. למסע המחנות; ד. בזמן מלחמה; ה. ביום שמחתכם. בהתאם למטרות השונות משתנה גם אופן קיום המצווה, השימוש בחצוצרות והקולות המפיקים מהן, כדלהלן:

א. "וּתְקְעוּ בָהֵן" - תקיעה בשתי החצוצרות היא סימן למקרא העדה אל פתח אוהל מועד.

ב. "וְיֹאֵם בְּאַחַת יִתְקְעוּ" - תקיעה בחצוצרה אחת היא סימן למקרא הנשיאים אל אוהל מועד.

ג. "וּתְקַעְתֶּם תְּרוּעָה" - תקיעה תרועה תקיעה היא סימן למסע המחנות.

ד. "וְהִרְעַתְם" - הרעת תרועה בזמן מלחמה נועדה להיזכר לפני ה'.

ה. "וּתְקַעְתֶּם" - תקיעה ביום שמחתכם, בעת הקרבת הקורבנות.

הגדרת המצווה בספר המצוות

הציוויים על תקיעת חצוצרות לצורך מקרא העדה, מקרא הנשיאים ומסע המחנות (פסוקים ג-ח) לא נמנו על ידי הרמב"ם במניין המצוות. מסתבר שהסיבה לכך היא שהציוויים הללו מיועדים רק לתקופת המסע במדבר, ומצוות לשעתן לא נמנו במניין המצוות. לעומת זאת הציוויים על תקיעת חצוצרות בעת מלחמה ובזמן הקרבת הקורבנות (פסוקים ט-י) נמנו במניין המצוות של הרמב"ם במצוות עשה נ"ט:

המצוה הנ"ט: היא שצונו לתקוע בחצוצרות במקדש עם הקרבת כל קרבן מקרבני המועדים והוא אמרו ית' וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם ותקעתם בחצוצרות. ובבאור אמרו ר"ה כו ב) שמצות היום בחצוצרות. וכבר התבארו משפטי מצוה זו בספרי וראש השנה (כו ב, כו א, כט א) ותענית. וכן אנו מצוים לתקוע בחצוצרות בעתות הצורך והצרות כשנצעק לפני השם יתעלה והוא אמרו (שם): וכי תבאו מלחמה בארצכם על הצר הצורר אתכם וגו'.

אם כן, הרמב"ם כלל במצוות עשה נ"ט שני ציוויים: א. לתקוע בחצוצרות במקדש עם קורבנות המועדים; ב. לתקוע בעתות הצורך והצרות, שנאמר "וכי תבאו מלחמה".

החצוצרות במשנה תורה

את מצוות החצוצרות בעת הקרבת הקרבנות במקדש במועדים ובראשי חודשים הביא הרמב"ם בספר עבודה בהלכות כלי המקדש והעובדים בו, בפרק שעוסק בתפקיד הלוויים במקדש (ג, ה):

בימי המועדות כולם ובראשי חדשים היו הכהנים תוקעים בחצוצרות בשעת הקרבן והלויים אומרים שירה שנאמר וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם ותקעתם בחצוצרות, החצוצרה היתה נעשית מן עשת של כסף, עשה אותה מן הגרוטאות של כסף כשירה, משאר מיני מתכות פסולה, והחלילין שהיו מנגנין בהן היה אבוב שלהן של קנה, מפני שקולו ערב ולא היה מחלק אלא באבוב יחידי מפני שהוא מחלק יפה.

התייחסות נוספת של הרמב"ם למצוות החצוצרות מופיעה בריש הלכות תעניות (א, א-ב), שם מוזכרת תקיעת החצוצרות בעת צרה:

מצות עשה מן התורה לזעוק ולהריע בחצוצרות על כל צרה שתבא על הצבור, שנאמר על הצר הצורר אתכם והרעותם בחצוצרות, כלומר כל דבר שייצר לכם כגון בצורת ודבר וארבה וכיוצא בהן זעקו עליהן והריעו.

ודבר זה מדרכי התשובה הוא, שבזמן שתבוא צרה ויזעקו עליה ויריעו ידעו הכל שבגלל מעשיהם הרעים הורע להן ככתוב עונותיכם הטו וגו', וזה הוא שיגרום להם להסיר הצרה מעליהם.

הקשיים בהבנת הרמב"ם

א. במצוות עשה נ"ט בספר המצוות איחד הרמב"ם למצווה אחת את הציווי המוזכר בפסוק ט: "וְכִי תֵבְאוּ מִלְחָמָה בְּאֶרְצְכֶם... וְהִרְעַתֶם בְּחִצְצֹרֹת", יחד עם הציווי המופיע בפסוק י: "וְתִקְעֹתֶם בְּחִצְצֹרֹת עַל עֲלֵתֵיכֶם". לכאורה אלו שני ציוויים שונים בתכלית, וראוי היה למנותם כשתי מצוות נפרדות.

ב. נוסף על כך, הרמב"ם שם הפך את סדר המצוות מהסדר בו הופיעו שני הציוויים בפסוקים, והקדים את מצוות התקיעה על הקורבנות ביום שמחתכם המופיעה בפסוק י. רק אחריה, וכמעט כנספח אנכי, הביא את החיוב להריע בעת מלחמה המופיע קודם לכן בפסוק ט, וכתב: "וכן אנחנו מצווים לתקוע בחצוצרות בעתות הצורך".

ג. בהגדרת המצווה לא הזכיר הרמב"ם כלל את המצווה להריע בעת מלחמה, למרות הפסוק המפורש בעניין, ואת לשון התורה בפסוק ט על החובה להריע בעת מלחמה ציטט רק בסוף דבריו. ד. בהלכות תעניות כותב הרמב"ם הלכה מיוחדת על החובה להריע על הצר הצורר בזמן צרה.

הוא מנה דוגמאות של צרות מהסוג של תופעות טבע קשות, אבל דווקא את הצרה המפורשת בפסוק לא הזכיר, כביכול מתעלם מדברי הפסוק שמדבר על הצר הצורר במלחמה. נראה כאילו חתך הרמב"ם את הרישא ואת הסיפא של לשון הפסוק המדברות על מלחמה ואויבים, וציטט רק את חלקו האמצעי של הפסוק: "על הצר הצרר אתכם והרעתם בהצצרת".

ה. הרמב"ם מתייחס פעמיים ב"יד החזקה" למצוות החצוצרות - בהלכות כלי המקדש ובהלכות תעניות. לכאורה היה מצופה שהמצווה תוזכר גם ביחס למלחמה בהלכות מלכים ומלחמותיהם, שהרי כך סיים את דבריו במצוות עשה נ"ט: "והוא אומרו וכי תבאו מלחמה בארצכם". ועוד, שבפרק השישי והשביעי מהלכות מלכים ומלחמותיהם האריך הרמב"ם בתיאור ההכנות לקראת יציאה למלחמת מצווה ומלחמת רשות, ופירט את השלבים המקדימים הנדרשים לקראת היציאה למלחמה. תמוה אפוא שמצוות עשה מפורשת הנוגעת טרם היציאה לקרב נשכחה מהלכות מלכים ומלחמותיהם.

המבוכה גדולה ולא נותר אלא להתלבט היכן דבריו של הרמב"ם קשים יותר; במניין המצוות בו אמנם הביא את הפסוק בשלמותו, אך עשה אותו לסניף משני לתקיעת ביום שמחתכם והתעלם ממנו בהגדרת המצווה, או בהלכות בהן הוא מעלים את חלקי הפסוק המדבר על המלחמה.

תמיהות נוספות

א. אם אכן ישנה מצווה לדורות להריע בחצוצרות בטרם היציאה למערכה, מדוע לא מצינו בכל מלחמות ישראל לאורך התנ"ך וההיסטוריה עדות משמעותית לקיומה של מצווה זו? קיום המצווה לא מוזכר במלחמות יהושע¹ ולא לאורך ספר שופטים, לא בספר שמואל במלחמות המלכים שאול ודוד ובמלחמות מלכי יהודה וישראל, ולא במגילת אסתר כשנקהלו לעמוד על נפשם וכן לא במלחמות החשמונאים?²

ב. מדוע לא מצינו בדורנו התעוררות לחדש את מצוות תקיעת החצוצרות במלחמה ובעת צרה,

1 במלחמת יריחו הופיע ציווי ייחודי בו התקיעה וההקפות היו חלק מהלחימה עצמה, אך התקיעה התקיימה בשבעה שופרות, ולא בחצוצרות.

2 בתורה מצאנו מקרה חריג אחד במלחמת מדין, שם כתוב מפורש שיצאו למלחמה עם חצוצרות: "וישלח אתם משה אֶלֶף לַמִּטָּה לְצַבָּא אֹתָם וְאֵת פִּינְחָס בֶּן אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן לְצַבָּא וְכָלֵי הַקֹּדֶשׁ וְחֲצֹצְרוֹת הַתְּרוּעָה בְּיָדוֹ" (במדבר לא, ו). אך עיין בהמשך המאמר בדברי האבני-נור המבאר כי התקיעה בחצוצרות במלחמה זו גם היא אינה מדין חצוצרו מלחמה, אלא תקיעה מכח מצוות מקרא העדה. פעם היחידה בה מופיעה תקיעה בחצוצרות בנ"ך היא במלחמה בין אביה לירבעם: "ויפנו יהודה והגה להם המלחמה פנים ואחור ויצעקו לה' והכהנים מחצרים בהצצרות" (דברי הימים ב יג, יד), שוו מלחמת אחים פנימית בתוך עם ישראל.

כגון ההתעוררות לחידוש הטלת תכלת בציצית או קיום מצוות הקהל, או בדומה לפולמוס בסוגיית חידוש הסמיכה?³

ביאור שיטת הרמב"ם

המגיד משנה בהלכות תענית (א, א) מתייחס לשאלה מדוע לא מנה הרמב"ם את תרועת המועדות ואת תרועת הפורענות כשתי מצוות נפרדות, למרות שלכאורה מדובר בשתי מצוות שונות המופיעות בשני פסוקים שונים:

מצות עשה מן התורה וכו'. זה מבואר בכתוב ומפורש בספרי. וראיתי לרבינו בספר המצות שלו שמנה תרועה זו ותקיעה שבשעת הקרבנות במצוה אחת ותמה אני למה שהרי שני פסוקים הם בכתוב? ונראה שדעתו ז"ל שהמצוה היא אחת כללית לתקוע בחצוצרות במקדש בעת הקרבנות ובעת הצרות בין במקדש בין בגבולין ואין ראוי למנותן בשתי מצוות ועוד צ"ע.

הרב המגיד משיב שהרמב"ם הבין שישנה מצווה אחת כללית, המתקיימת בין במקדש בעת הקרבת הקרבנות ובין בעת צרה במקדש ומחוצה לו. לכאורה זהו תירוץ קשה, שהרי ישנם הבדלים רבים בין התקיעות; האחת בעת שמחה והשנייה בעת צער, האחת במקדש והשנייה גם בגבולין, האחת היא לתקוע והשנייה להריע, וכמו שציין בשאלתו - הן מופיעות בשני פסוקים שונים. ובכל זאת ואחרי כל אלו, אומר המגיד משנה שעל כורחנו צריך לומר שלדעת הרמב"ם זוהי מצווה אחת, ולא ביאר כיצד אלא סיים ב"צריך עיון", ואכן צ"ע.

בספר "מעשה רקח" הביא את שאלת המגיד משנה ואת תשובתו, והקשה עליו בחריפות מתקיעות השופר של ראש השנה ושל יובל, אותן מנה הרמב"ם כשתי מצוות נפרדות:

מצות עשה וכו'. הנה הרב המגיד ז"ל נתעורר שרבינו בספר המצות [עשה נ"ט] מנה תרועה זו ותקיעה שבשעת הקרבנות במצוה אחת ותמה עליו שהרי שני פסוקים הם בכתוב וכו' ותירץ דמצוה כללית אחת היא לתקוע וכו' ע"כ. ולא ידעתי איך נחה דעתו דעת עליון בזה כיון דסוף סוף שני פסוקים ועניינים חלוקים הם, ותו דאם כן בואו ונאמר דתקיעת שופר דר"ה ויה"כ דיובל ימנו במצוה אחת שהכל ענין תקיעת שופר, ויותר דימוי ושייכות יש להם מהנך דחצוצרות שהרי לומדים זה מזה בג"ש דשביעי שביעי כדאיתא בשלהי ר"ה, ומנאן רבינו לשתי מצוות בעשין קל"ז וק"ע, וכן הקשה מהר"י רוואניס ז"ל בספר פרשת דרכים דף ס' והניחו בצ"ע עיין שם.

3 המגן אברהם בריש סימן תקע"ו התייחס לחידוש המצווה כיום, ושאל מדוע היום לא נוהגים לתקוע בחצוצרות על כל הצרות. ערוך השולחן הביא את שאלת המגן אברהם, וביאר שהתקיעות סודרו על פי סדר התפילות בתענית, וכיוון שאנו לא נוהגים את סדר הברכות, לכן אנו גם לא תוקעים. הסבר מפורסם נוסף אומר שכל מצוות התקיעה היא "בארצכם", ונוהגת רק בזמן שבית המקדש עומד על מכונן. טעם זה כתב גם המשנה ברורה בפתחה לסימן תקע"ו.

ומאי דנראה לענ"ד דשתי מצות אלו מסתבר טפי למנותן לאחת מתרי טעמי. חדא שהכתוב הזכירם סמוכים זה לזה, וכי תבואו מלחמה וכו' וביום שמחתכם וכו' בפרשה אחת, דמשמע דר"ל כן תעשו בין בעת צרה בין בשעת הקרבן, ותו משום דעניינם שוה שהכל לזכרון לפני ה' שיעשה בקשתינו כדכתיב ונוזרתם לפני ה' אֵלֵהֵיכֶם וכתוב והיו לכם לזכרון לפני אֵלֵהֵיכֶם וכו'.⁴

אם כן המעשה רקח חידד את שאלת המגיד משנה ותמה עליו, "ולא ידעתי איך נחה דעתו דעת עליון בזה כיון דסוף סוף שני פסוקים ועניינים חלוקים הם". בתירוץ הראשון הציע שכיוון שהם פסוקים סמוכים הרמב"ם מנה את שני סוגי התקיעות כמצווה אחת. תירוץ זה צריך עיון, וכי בשל היותם פסוקים סמוכים נהפכו למצווה אחת? והרי יש דוגמאות רבות למספר מצוות המופיעות בפסוק אחד ונמנות כל אחת בנפרד. למשל, מפורסם שהרמב"ם מנה את מחיית עמלק כשלוש מצוות שונות, וכן מנה שלוש מצוות שונות בעלייה לרגל - חגיגה, ראייה, ושמחה.

ועוד תירץ המעשה רקח: כיוון שגם תרועת המלחמה וגם התקיעה בעת הקרבת הקורבנות הן לזיכרון ותכליתן זהה, הן נמנו כמצווה אחת. גם תירוץ זה צריך עיון, שהרי יש מצוות רבות שתכליתן לזיכרון, וכי בשל כך נאמר שהן מצווה אחת? החושן על ליבו של הכוהן הגדול הוא לזיכרון לפני ה', וגם התקיעות של ראש השנה הן לזיכרון, כנאמר בפסוק "זִכְרוֹן תְּרוּעָה" (ויקרא כג, כד). היעלה על הדעת לומר שהשופר של ראש השנה והחושן חשובים למצווה אחת? הלא על דרך זו ניתן להגיע לאבסורד, שהרי המצוות כולן תכליתן אחת - לצרף את הבריות - האם בשל כך נחשיב את כולן למצווה אחת? לסיכום, המעשה רקח פתח בתמיהה על המגיד משנה "איך נחה דעתו דעת עליון", ואף אנו נענה אבתריה ונשאל איך נחה דעתו דעת עליון של המעשה רקח?⁵

גם בשו"ת אגרות משה נדרש לשאלה הנ"ל, וחידש שהרמב"ם הבין שהמצווה מתקיימת רק בחצוצרות שבמקדש, ולכן ישנה מצווה אחת - עשיית חצוצרות למקדש, וכל השימושים הנעשים בחצוצרות מתפרטים מאותה המצווה. את חידושו ביקש האגרות משה להעמיס בתוך תירוצו של הרב המגיד. ועוד כתב, שהראשונים האחרים שלא הגבילו את קיום המצווה לשימוש בחצוצרות שבמקדש דווקא, ודאי סוברים שמדובר במצוות שונות, אחת לתקוע בעת הקרבת הקורבנות ביום שמחתכם והשנייה להריע בעת צרה או מלחמה:

4 מעשה רוקח הלכות תעניות א, א

5 בתוך דבריו הביא את דברי בן דורו "המשנה למלך" שהתקשה גם הוא בשאלה זו, וציין שגם לגבי מצוות התקיעה על הקורבנות, קיימת מבוכה בדברי הרמב"ם, שאמנם בספר המצוות מנה הרמב"ם את שתי המצוות כמצווה אחת, אבל רק בהלכות תעניות כתב "מצוות עשה מן התורה", ואילו בהלכות כלי המקדש לא כתב שזוהי מצוות עשה אלא כבדרך סיפור אמר שזה המנהג: "בימי המועדות כולם ובראשי חדשים היו הכוהנים תוקעים בחצוצרות". בנוסף, דרכו של הרמב"ם לפרט בתחילת ההלכות את מצוות עשה ולא תעשה, ובריש הלכות כלי המקדש כתב: "יש בכללן ארבע עשרה מצוות" ובפירוט המצוות לא הזכיר את המצווה המפורשת בתורה להריע על קורבנות.

הנה לע"ד משמע שלהסוברים שהתקיעה היא בחצוצרות צריך דוקא באלו החצוצרות שנעשו לתקוע בהם במקדש דוקא. דלכן ניחא מה שכלל הרמב"ם למצוה אחת התקיעות שבשעת הקרבנות והתקיעות שבעתות הצרות בספר המצות מ"ע נ"ט ובמנין המצות בתחלת החבור של היד החזקה והמ"מ בריש הלכות תעניות הקשה עליו עיין שם. אבל הוא משום דצריך דוקא חצוצרות שבמקדש לכן מפרש שהוויא המצוה מה לעשות בחצוצרות שציותה תורה לעשות שהוא ממילא מצוה אחת כל מה שתוקעין בהן. וזהו אולי כוונת המ"מ בתירוצו שהמצוה היא אחת כללית לתקוע בחצוצרות במקדש בעת הקרבנות ובעת הצרות בין במקדש בין בגבולין ואין ראוי למנותן בשתי מצות עיין שם ושייך זה רק כשצריך לתקוע באותן החצוצרות במקדש דוקא אבל אם היה הדין בכל חצוצרות שאין שייך שתהיה המצוה מה לעשות בחצוצרות אלא שהוא על מעשה התקיעה ודאי הי"ל לחושבם לשתי מצות כמו שחושב תקיעת שופר דר"ה ותקיעת שופר דיוה"כ דיובל בשתי מצות במצוה קל"ז ובמצוה ק"ע.⁶

האגרות משה הגדיר שהמצווה לשיטת הרמב"ם היא השימוש בחצוצרות המקדש, ועל כן התקיעות בזמן הקורבנות והתרועה בעת צרה נחשבות למצווה אחת. אלא שאם אכן נכונה הגדרתו של האגרות משה, נראה כי הרמב"ם היה צריך למנות את מצוות החצוצרות כאחת ממצוות כלי המקדש, כמו שכתב בעניין עשיית שמן המשחה. זאת ועוד, מפשטות לשון הרמב"ם בספר המצוות נראה שהחצוצרות של המקדש והחצוצרות של עת צרה הן לאו דווקא אותן חצוצרות, שכתב: "שצונו לתקוע בחצוצרות במקדש עם הקרבת כל קרבן מקרבני המועדים... וכן אנחנו מצווים לתקוע בחצוצרות בעתות הצורך והצרות כשנצטק לפני השם יתעלה". לשיטתו היה מקום לכתוב "לתקוע בחצוצרות המקדש בעתות הצורך", מפשט הדברים משתמע שיש חצוצרות של מקדש ויש חצוצרות של גבולין.

המצווה בזמן מלחמה

עד כה עסקנו בשיטת הרמב"ם בגדר המצווה על פי מניין המצוות, אם מדובר במצוות נפרדות או במצווה אחת. נותר לברר מהי שיטת הרמב"ם לגבי חצוצרות המלחמה. כפי שהוזכר, במצוות עשה נ"ט פתח הרמב"ם במצוות התקיעה על הקורבנות, וסיים בלשון התורה "וְכִי תִבְאוּ מִלְחָמָה בְּאֶרְצְכֶם... הַנוֹגֵעַ לְמִלְחָמָה, אֲךָ לֹא הִזְכִּיר אֶת הַחַיִּיב לְהִרְיעַ דּוּקָא בְּמִלְחָמָה, אֲלֵא "לְהִרְיעַ בְּעֵתוֹת הַצּוּרִךְ וְהַצְרוֹת". יתירה מכך, הרמב"ם הפך את סדר העניינים כפי שהם מופיעים בתורה, והקדים את החיוב לתקוע בעת הקרבת הקורבנות במועדים ורק לאחר מכן ואגב כך הזכיר את החיוב להריע בעת צרה.

דבריו בהלכות תעניות לכאורה מכוונים לפסוק "וְכִי תִבְאוּ מִלִּחְמָה בְּאַרְצְכֶם", אלא שבהלכות לא הזכיר מלחמה אלא פורענויות אחרות, והגדיל לעשות כשציטט את הפסוק קטוע מבלי החלקים העוסקים במלחמה. ועוד הוסיף מילה משמעותית שאינה קשורה לתקיעה - "לזעוק" - ובכך אולי שינה את מוקד הציווי מתרועה לתפילה.

בעניין זה ראיתי דברים אקטואליים יפים ונכונים כשלעצמם, שכתב ראש ישיבת מעלות הרב יהושע ויצמן שליט"א.⁷ הוא טען שהרמב"ם בריש הלכות תעניות מדבר באופן כללי על כל עם ישראל, שצריכים לזעוק ולהריע בזמן מלחמה ובשאר אסונות ופורענויות. לשיטתו הרמב"ם לא הזכיר את לשון הפסוק המדבר על מלחמה, כדי שלא נטעה לחשוב שגם יוצאי המלחמה צריכים לזעוק ולפשפש במעשיהם ולהרהר בדרכם, שהרי היוצאים למלחמה רוח אחרת צריכה להיות עימם בזמן המערכה, כלשון הרמב"ם בהלכות מלכים (ו, טו): "מאחר שיכנס בקשרי המלחמה ישען על מקוה ישראל ומושיעו בעת צרה". עורכי המלחמה צריכים להוסיף אומץ וגבורה ולדעת שעל ייחוד ה' הם עושים מלחמה. הדברים נכונים בעיקר כיום, בזמן המלחמה בה מצוי עם ישראל בעת כתיבת הדברים, שהרי אנו נאבקים לא מול מדינה אלא מול ארגון טרור שמניעו אינם כיבוש אלא שבירת הרוח הלאומית. וכשוהי מטרתו של האויב, הרי שכולנו נעשים לחיילים במערכה, ועל כולנו לשדר אומץ וגבורה כמו אלו היוצאים להילחם ממש במלחמה.

דברי הרב שקוטנו עבה ממותני אינם צריכים להסכמת, והם בוודאי נכונים וחשובים ביותר להתמודדות שלנו מול הלך הרוח הציבורי השורה בארץ לדאבוננו. ובכל אופן מסתבר שאין הם פשט דברי הרמב"ם. לו צדקו דבריו היה מקומה של מצוות חצוצרות המלחמה בהלכות מלכים ומלחמותיהם, כתרועה של חזוק וגבורה, לצד דבריו המרוממים של הכהן משוח מלחמה, שהרי זהו עיקר המצווה "וְכִי תִבְאוּ מִלִּחְמָה". גם מלשונו בספר המצוות, שלא הזכיר כלל את תרועת המלחמה, נראה שהרמב"ם הבין את הדברים אחרת.

בשו"ת אבני נזר נשאל הגאון מסוכוצ'וב באיזו מלחמה יש להריע בחצוצרות. תשובתו מציעה מבט מחודש ומעניין, ולפיו חרף הסכנה הקיימת בכל מלחמה כדברי ספר החינוך המפורסמים (מצווה תקכה), החובה להריע קיימת רק במלחמה שנכפית עלינו, בעוד שמלחמה יזומה אינה "עת צרה" ואין מריעים בה. על פי חידושו מבאר האבני נזר מדוע לא הזכיר הרמב"ם את תרועת המלחמה - שכן היא שייכת רק לעת צרה במלחמה שכופים עלינו הגויים הבאים להילחם בישראל:

שאלה. אם ישראל כשהי' יוצאין למלחמת רשות או למלחמות מצוה צריכין לתקוע בחצוצרות כדכתיב וכי תבואו מלחמה בארצכם. או דאין חיוב אלא בשאויבים באים למלחמה על ישראל

כדכתיב (במדבר י, ב) על הצר הצורר אתכם. אבל לא בישראל היוצאים למלחמה.

א) תשובה. כפי הצד השני נראה לי. וראי' שהרמב"ם (פ"א מהל' תעניות) לא הביא המצוה במלחמה בפרט. רק להריע בעת צרה. ועל כרחך כשגוים באים על ישראל נקרא עת צרה. אבל היוצאין למלחמת הרשות שאין יוצאין בלא בית דין ואורים ותומים. וכל שכן היוצאין למלחמת מצוה היינו כיבוש ארץ ישראל שהובטחו לישועה. לא זו עת צרה. ואין מחוייבין לתקוע בחצוצרות.

האבני נזר מביא ראייה לשיטתו מדברי המדרש על הפסוק "עֲשֵׂה לָךְ שְׁמִי חֲצוֹצְרֹת כְּסֹף", הקובע שהציווי על עשיית החצוצרות הופנה רק למשה. הוא מבאר שעל אף שמצוות החצוצרות בעת מלחמה היא מצווה לדורות, הפסוק מחריג תקיעה בחצוצרות במלחמת כיבוש יזומה שאינה נהוגת לדורות אלא רק למשה, משום שאין זו עת צרה ופורענות. ראייה לדבר מיהושע, שלא הריע בחצוצרות בזמן כיבוש הארץ, שכן הייתה זו מלחמה יזומה. כך מסביר גם את תקיעת החצוצרות במלחמה היוזמה במדין, שלא הייתה אלא על מנת להקהיל את המחנה:

ב) וראי' לזה הא דכתב הר"ן פרק ראוהו ב"ד (ר"ה בד' הרי"ף ו ע"א) בהא דתניא אבל בגבולין מקום שיש חצוצרות אין שופר דהיינו בשעת מלחמה יעוין שם. הנה לדורות מחוייבין לתקוע בחצוצרות בעת מלחמה. וכל שכן למה שכתב הרמב"ם לתקוע בחצוצרות בכל תעניות. כל שכן בעת מלחמה דכתיב בהדיא. קל וחומר מתענית דילפינן רק מרבו דעל הצר. ואם כן קשה דאיתא במדרש רבה פרשת בהעלותך בפסוק עשה לך שתי חצוצרות לך אתה עושה ולא לאחר. אתה משתמש בהן. ואין אחר משתמש בהן. תדע לך שהרי יהושע תלמידו של משה לא נשתמש בהן כשבא להלחם ביריחו. עיין שם. והרי במלחמה אף לדורות מחוייבין לתקוע בחצוצרות. אלא ודאי כשישראל באים על אחרים אין חיוב זה כלל.

ג) וגבי פינחס במלחמת מדין דכתיב (במדבר לא, ו) וחצוצרות התרועה בידו. אף שישראל באים על מדין. פירש בתרגום יונתן וחצוצרות יבבא בידו למכנש ולמשרי ולמיטל משריתא. פירוש מחנה ישראל. הנה שלא הי' החצוצרות לזכרון כדכתיב בחצוצרות במלחמה וזו כרתם לפני ד' אלקיכם. רק להקהיל את הקהל ולמסע המחנות. ומשום שהי' שלוחו של משה שאליו נתנו החצוצרות לדברים אלו. אבל לדורות שאין החצוצרות לדברים אלו. רק לזכרון בעת צרה ובקרבות. אין מלחמות שישראל שיוצאין בדין זה כלל. כן הי' נראה.

בסיום דבריו חוזר בו האבני נזר ומביא את לשון הספרי שסותר את החילוק בין מלחמת מנע שנכפית על ישראל למלחמה יזומה, ועל כן נפל פיתא בבירא והדרא קושיא לדוכתא:

ד) אך בספרי "וכי תבואו מלחמה בארצכם" בין שאתם יוצאים עליהם. בין שהם יוצאין עליכם. ופירש הזרע אברהם "תבואו" משמע שאתם באים עליהם למלחמה. "ובארצכם" משמע שהם יבואו עליכם לארצכם למלחמה.⁸

כאמור, בראשית דבריו רצה האבני נזר לומר שהרמב"ם בהלכות תעניות לא הזכיר את המצווה להריע במלחמה אלא רק בעת צרה משום שהרמב"ם מחלק בין מלחמת הגנה כפויה הנכללת ב"כל צרה", ובין מלחמת כיבוש בה לא נוהגת מצוות החצוצרות. דהיינו, לשיטתו ניתן לפרש את לשון התורה "וְכִי תִבְאוּ מִלְחָמָה בְּאֲרָצְכֶם" כמכוונת לא למלחמה במשמעותה המקובלת, אלא רק למלחמה מסוימת בה קמים האויבים עלינו. ננסה ללכת בכיוון המצמצם את המצווה שהתווה האבני נזר, וזאת בעקבות הספרי אותו הזכיר האבני נזר שמרחיק לכת ומצמצם עוד את מצוות התקיעה בעת מלחמה:

"וְכִי תִבְאוּ מִלְחָמָה בְּאֲרָצְכֶם" - במשמע בין שאתם יוצאים עליהם ובין שהם באים עליכם. "על הצר הצר" - במלחמת גוג ומגוג הכתוב מדבר. אתה אומר במלחמת גוג ומגוג הכתוב מדבר או אינו מדבר אלא בכל המלחמות שבתורה, ת"ל "וְנִוְשַׁעְתֶּם מֵאֲבִיכֶם" אמרת צא וראה איזו היא מלחמה שישאל נושעים ממנה ואין אחריה שעבוד, אין אתה מוצא אלא מלחמת גוג ומגוג. וכן הוא אומר "וְיִצְא ה' וְנִלְחַם בְּגוֹיִם הָהֵם" (זכריה יד, ג) מהו אומר והיה ה' למלך על כל הארץ ר' עקיבא אומר אין לי אלא מלחמה שדפון וירקון ואשה מקשה לילד וספינה המטרפת בים מנין ת"ל על הצר הצורר אתכם על כל צרה וצרה שלא תבוא על הצבור: "וְהִרְעַתֶּם בַּחֲצֹצְרֹת וְגו'", ר' עקיבא אומר וכי חצוצרות מזכירות [והלא דמים מזכירים] אלא שאם יכולים להריע ולא הריעו מעלה אני עליהם כאלו לא הוזכרו לפני המקום: ונוכרתם ונושעתם, הא כל זמן שנוכרים ישראל אין נוכרים אלא לתשועות (סליק פיסקא).⁹

הבנה מחודשת בשיטת הרמב"ם

בטרם נדון בדרשת הספרי נציין שלשון התורה בפסוקנו שונה מהלשון הרגילה בתורה לתיאור יציאה למלחמה. בדרך כלל נוקטת התורה בלשון "כִּי תִצְא לְמִלְחָמָה" (דברים כ, י; כג, י), ואילו כאן נאמר "וְכִי תִבְאוּ מִלְחָמָה בְּאֲרָצְכֶם עַל הַצֵּר הַצָּר אֶתְכֶם"; הפסוק עושה שימוש בלשון "תבואו" לעומת "תצא" השגורה, בלשון רבים ולא בלשון יחיד, הוא מזכיר בפירוט מלחמה הבאה "בארצכם", וכן נוקט בלשון "על הצר" ולא "מהצר". פרשנים רבים עמדו על הקשיים ועל הדיוקים הנ"ל, ביניהם החזקוני, האלשיך הקדוש, הרש"ר הירש והנצי"ב, ונאלצו לפרש את הפסוק כל אחד כדרכו. נציין את דברי ה"כלי יקר" במקום, המוציא את מושג המלחמה מפשטותו:

ומדקאמר מלחמה בארצכם בכי"ת שמע מינה שמדבר בצורר שהוא תוך הארץ וזה יאות לראש השנה שתוקעין בו בשופר לערבב השטן הצורר הפנימי אשר בתוך הארץ לאפוקי סתם צורר הוא חוצה לארץ. ועוד מה לי צורר חיצוני מה לי פנימי. ולפי זה יפה נרמז בפסוקים אלו סדר של ראש השנה.

על פי סתמא דהספרי מצוות חצוצרות במלחמה נאמרה רק במלחמת גוג ומגוג, וממילא מצווה זו היא לא למעשה אלא הלכתא למשיחא בלבד. רבי עקיבא הרחיב את כוונת הפסוקים וכלל בהם לא רק מלחמה אלא אפילו שידפון, ואישה המתקשה ללדת וספינה המטלטלת בים, שגם בצרות האלה מתקיים "ונזכרתם", אם כי נראה שלא בחצוצרות אלא בתפילה. אם כן, ניתן להסביר שרבי עקיבא לא ראה בדוגמאות הללו פורעניות נוספות, אלא שכל אלה נכללות במושג המלחמה הרחב, ואחר שלמד ש"הצר הצורר" זהו גם קושי הלידה וספינה בלב ים וכן הלאה, אזי גם המלחמה מתפרשת לא במשמעותה הרגילה אלא כהתמודדות, כגון הביטוי "מלחמת היצר".

אמנם לא זו הוראתה של המילה מלחמה בתורה, אבל מצינו שלעיתים הרמב"ם לומד את לשון התורה כמשל. כידוע נחלקו הרמב"ם והראב"ד בפירוש הפסוק "וְהַשְׁבֵּתִי חַיָּה רְעָה מִן הָאָרֶץ וְהָרַב לֹא תַעֲבֹר בְּאֶרְצְכֶם" (ויקרא כו, ו). הרמב"ם למד שזהו משל, ואילו הראב"ד הכריח שהפסוק כפשוטו:

אל יעלה על הלב שבימות המשיח יבטל דבר ממנהגו של עולם, או יהיה שם חידוש במעשה בראשית, אלא עולם כמנהגו נוהג, וזה שנאמר בישעיה וגר זאב עם כבש ונמר עם גדי ירבו משל וחידה, ענין הדבר שיהיו ישראל יושבין לבטח עם רשעי עכו"ם המשולים כזאב ונמר, שנאמר זאב ערבות ישדדם ונמר שוקד על עריהם, ויחזרו כולם לדת האמת, ולא יגולו ולא ישחיתו, אלא יאכלו דבר המותר בנחת עם ישראל, שנאמר ואריה כבקר יאכל תבן, וכן כל כיוצא באלו הדברים בענין המשיח הם משלים, ובימות המלך המשיח יודע לכל לאי זה דבר היה משל, ומה ענין רמזו בהן. השגת הראב"ד: אל יעלה על הלב שבימות המשיח כו' עד משלים. א"א והלא בתורה והשבתי חיה רעה מן הארץ.¹⁰

רבים תמהו מה הקשה הראב"ד על הרמב"ם, שכפי שביאר הרמב"ם את פסוקי נבואת ישעיה כמשל, אף את הפסוק בויקרא שציטט הראב"ד וממנו הקשה יבאר הרמב"ם כמשל גם כן!

צריך לומר שהראב"ד חלק על הרמב"ם בביאור פסוקי הנבואה וסבר שאין הם משל אלא תיאור אמיתי של המציאות העתידית בה יגור זאב עם כבש ממש. ביסוד קושיית הראב"ד מונחת ההנחה כי לגבי פסוקי התורה גם הרמב"ם מסכים שאין לפרשם כמשל, ועל כן הקשה מהפסוק בויקרא המתאר שלעתיד לא תהיה חיה רעה בארץ. אלא שלשיטת הרמב"ם גם התורה מדברת לעתים כמשל. זהו שורש המחלוקת ביניהם גם בהבנת המילים "אם יִרְחַה הַשָּׁמַשׁ עֲלֵינוּ" (שמות כב, כ), שהראב"ד לא קיבל את האפשרות שחז"ל הוציאו אותן מן הפשט לגמרי:

ואחד הבא במחותרת או גנב שנמצא בתוך גגו של אדם או בתוך חצרו או בתוך קרפיפו בין ביום בין בלילה, ולמה נאמר במחותרת לפי שדרך רוב הגנבים לבוא במחותרת בלילה.

השגת הראב"ד: ואחד הבא במחותרת או גנב שנמצא בתוך גגו של אדם או בתוך חצרו או בתוך קרפיו בין ביום בין בלילה. א"א איני נמנע מלכתוב את דעתי שנ"ל אף על פי שדרשו חכמים "אם זרחה השמש עליו" דרך משל אם ברור לך הדבר כשמש שלא בא על עסקי נפשות וכו', אעפ"כ אין מקרא יוצא מידי פשוטו ביום אינו רשאי להרגו שאין גנב בא ביום אלא להשמטה שומט ובורח מיד ואינו מתעכב לגנוב ממון גדול ולעמוד על בעליו להרגו, אלא גנב בלילה מפני שגנב לילה יודע שבעל הבית בבית או בא להרוג או ליהרג אבל גנב יום אין בעל הבית מצוי בביתו ושמוטה בעלמא הוא וחיי ראשי כל מבין די לו בזה.¹¹

לאור האמור ייתכן שהרמב"ם כדרכו פירש את המילה "מלחמה" כמשל להתמודדות עם מצוקות. ממילא, הציווי להריע במלחמה אינו חלק ממצוות המלחמה של כהן משוח מלחמה, אלא כפי שניסח בהלכות תעניות - מצווה "לזעוק ולהריע"; שבזמן צרה אנו מצווים בתשובה תפילה וצדקה ובתרועה בחצוצרות. אם כן מובן מדוע בהלכות תענית כתב שהמצווה היא להריע על כל צרה שתבוא על הצבור, ובשוויון נפש אמנם ציטט את הפסוק המדבר על מלחמה אך לא להזכיר את המלחמה, כי לשיטתו זהו פירוש המושג, בעקבות התנאים בספרי שהוציאו את המילה מפשטות משמעותה.

לפי הסבר זה ניתן להבין גם מדוע בספר המצוות הזכיר את המצוות שלא על פי סדר הפסוקים והקדים להזכיר את החובה לתקוע בזמן הקרבת הקורבנות, ורק לאחר סיכום המצווה וציון מקורה הוסיף בסוף דבריו כנספח: "וכן אנחנו מצווים לתקוע בחצוצרות בעתות הצורך והצרות כשנצעק לפני ה' יתעלה והוא אומר וכו' תבוא מלחמה בארצכם". לשיטתו הגורסת כי המילה "מלחמה" היא שם כללי לצרות ופורעניות הרי שהמצווה העיקרית הנעשית בחצוצרות היא התקיעה בעת הקרבת הקורבנות, שהיא מצווה התחומה במקום ובזמן והמוטלת על הכהנים. למצווה זו נסתפח סעיף שלא מוגדר על מי הוא מוטל, והוא בלתי תחום בזמן - "בעתות הצורך", מעין מצווה כללית שהיא חלק מדרכי תשובה ותפילה "כשנצעק לפני ה'"; ועל אף שהרמב"ם דיבר על צעקה בעת צרה, הוא מסכם אותו שוב בשוויון נפש במילים "והוא אומר וכו' תבוא מלחמה".

כמו כן מתבאר לשיטתו מדוע המצווה לא מופיעה בהלכות מלכים ומלחמותיהם אלא בהלכות כלי המקדש ובהלכות תעניות, ואף במקומות אלה לא מוזכר השימוש בחצוצרות בזמן מלחמה אלא רק במועדים ובראשי חדשים. והשתא דאתית להכי, אולי זו גם התשובה לשאלת המגיד משנה מדוע לא מנה הרמב"ם את התקיעה ביום שמחתכם על הקורבנות ואת התרועה במלחמה כשתי מצוות שונות. לתפיסה זו הרמב"ם לא ראה כאן שתי מצוות זהות

בחשיבותן. התקיעה בחצוצרות במקדש היא מצווה מוגדרת ומדויקת, ונוסף עליה משמשות החצוצרות גם לתשובה ותפילה בעת הצורך אבל ודאי אין כאן מצווה נוספת המשתייכת לקבוצת מצוות המלחמה.